

svobodu jednotlivce i národa. Viděl v této svobodě, a to zejména ve svobodě myšlení, to největší bohatství i nejvyšší požadavek každého národa — viz ukázkou ze spisu „Požadavek, aby evropští panovníci vrátili svobodu myšlení, kterou dosud potlačovali“ (1. spis, s. 37–38, 42). Jeho bolest byla o to niternější, že pocítil dech svobody, který přinesla Francouzská revoluce. Výbor obsahuje část ze spisu „Příspěvky k opravě veřejného mínění o Francouzské revoluci“ (2. spis). „Příspěvky“ jsou vtipnou a sžíravou kritikou monarchistických despotií, oslavují revoluci, arci jen revoluci myšlenkovou, revoluci ve vědomí, neboť Fichtovi chybělo bezprostřední spojení s revoluční praxí, a proto považoval výchovu — která by apelovala na rozum — za lepší a jistější prostředek společenského pokroku než „násilnou revoluci“ (srov. s. 45). Ve spisu „Uzavřený obchodní stát“ (8. spis) vykresluje Fichte obraz skutečně „rozumného státu“. Tato sociálně politická utopie — přes iluzornost složení a fungování izolovaného státního mechanismu — obsahuje i progresivní myšlenky, které se staly jedním z pramenů vědeckých teorií o socialismu. Je to zejména myšlenka o tom, že svoboda jednotlivce spočívá ve svobodné volbě povolání a v právu na práci, které má stát fakticky zaručovat.

Tato třetí dimenze je poslední jen svým pořadím. V logickém vývoji utváření Fichtovy filozofie stojí na předním místě, neboť událost Francouzské revoluce vdechla život i konkrétní tvář vědosloví: „Jsou to jen různé stránky téhož stavu věci a jejich základem je faktum Francouzské revoluce“ (viz Buhr, M.: K dějinám klasické buržoazní filozofie. Praha 1977, s. 46).

Pro úplnost je nutno doplnit ještě tituly dvou menších prací — z přednášky „O pojmu opravdové války“ (11. spis) a „O duchu a tělese vůbec“ (12. spis), které ilustrují velikost tohoto prvního filozofa činné stránky.

Antonín Látal

Lothar Paul: *Gesetze der Geschichte* (Geschichtslogische Rekonstruktion zur Ortbestimmung der Gegenwart), Beltz Vlg., Weinheim und Basel 1978. 287 stran.

Problematika historických zákonů je tématem, které je spjato s otázkou, která je stále předmětem diskuse buržoazních historiků a společenských vědců. Paulova kniha se svým názvem hlásí na stranu těch, kteří věří v existenci historických zákonů i ve schopnost historické vědy tyto zákony objevit a formulovat. Svým obsahem však tento poznávací optimismus popírá. Vychází totiž z absolutizování pojmu kvalitativní změny, které vede k relativizaci veškerého historického poznání. Jen autorově nedůslednosti lze vděčit za to, že nachází alespoň určité možnosti k pochopení lidských dějin. Základ těchto možností však neosvětluje.

Kromě Úvodu a Závěru se kniha rozpadá do tří hlavních částí. Osový čas dějin, Dům a panství, Člověk a řeč.

V první části se seznamujeme se základními Paulovými názory na dějiny, jejich poznání a periodizaci. Paul vychází ze správného poznatku, že způsob našeho poznání je ovlivňován pojmovým aparátem, jímž disponujeme; naše pojmy jsou zase ovlivněny společenskou skutečností, ve které žijeme. Při jejich aplikaci na epochy, které jsou od naší doby historicky vzdáleny, se můžeme dopustit anachronismů. Pojmový aparát dnešní vědy podle Paulova názoru vznikl se zaváděním peněz jako obecně ekvivalentní formy hodnoty od poloviny 7. st. př. n. l. Proto lze tento aparát použít jen pro tuto dobu. Jeho použití pro dobu starší nemůže přinést adekvátní poznávací výsledky. Z tohoto hlediska kritizuje Paul ty přístupy k minulosti, které nachází u A. Gehlena, P. Teilharda de Chardin a C. Lévi-Strausse.

Zavedení peněz je pro Paula jedním ze základních periodizačních momentů lidských dějin. Druhým je neolitická revoluce. Tak se Paulovi dějiny rozpadají na tři hlavní epochy: epochu lovcetví a sběratelství, epochu „oikos“ a moderní epochu. Charakterizaci epochy oikos je věnována druhá část knihy. Oikos znamená patriarchálně vedený velký dům — domácnost, v němž jsou všichni příslušníci takto velice

široce pojaté rodiny podřízení absolutní autoritě otce — pána domu. Toto pojetí oikos rozšiřuje Paul i na velké starověké říše, jejichž organizace má podle jeho názoru analogickou strukturu — strukturu panství a podřízenosti. Časově toto období zahrnuje dobu od počátku převahy zemědělství v 8.–7. tisíciletí př. n. l. až po rozpad feudalismu v 18. st. n. l. Od poloviny 7. st. př. n. l. tedy oikos přežíval vedle formující se moderní společnosti, především ve venkovských komunitách. Hospodářsky lze oikos charakterizovat jako uzavřenou jednotku produkující pro vlastní konzumaci a ne pro trh. Existence trhu a zboží je znakem moderní společnosti. V souladu s tím Paul ostře odlišuje mezi patriarchálním otroctvím, v němž otrok patří do „rodiny“ oikos a klasickým otroctvím, v němž se podle jeho názoru práce stává zbožím (s. 78 aj.). Z tohoto hlediska tedy Paul nerozlišuje mezi moderním kapitalismem a klasickým otrokářstvím a vůbec žádnou městskou (a později teritoriální) ekonomikou, ve které se uplatňují peníze. Všechny tyto společnosti patří podle něj do moderní formace, která se vyznačuje existencí peněz jako obecnou ekvivalentní formou. Z tohoto hlediska také nerozlišuje mezi kapitalismem a socialismem. Naopak, tvrdí, že v 19. století se v moderní společnosti setkáváme s procesem refeudalizace: moderní kapitalismus a komunismus jsou pouze společnosti, v nichž se projevují odlišné prvky tohoto procesu.

V této souvislosti se také v této kapitole setkáváme s Paulovou kritikou Marxe. Ačkoli je Paul ochoten v mnohém souhlasit s Marxovým zobrazením kapitalistické společnosti, kritizuje jeho periodizaci společenskoeconomických formací a to, že Marx podle Paulova názoru anachronicky přenesl některé pojmy platné pouze pro společnost ovládanou peněží na společnost vůbec. To se týká zejména pojmu práce.

Třetí část se dotýká problematiky, ve které by měl být Paul — profesor jazykovědy na univerzitě v Brémách — nejvíce doma. Zabývá se vznikem řeči a domnívá se, že všechny předpoklady pro něj byly dány asi před 50 tisíci lety, v době nástupu Homo sapiens. Naráží i na otázku řeči u neandrtálců a na problém jejich vyhynutí. Snaží se dokázat, že řeč lovců a sběračů není možné postihnout pomocí aparátů moderní vědecké lingvistiky, protože tato původní řeč byla přizpůsobena zcela jiným společenským podmínkám než moderní řeč vědy. Nebyla také primárně nositelem informací a poznatků, ale společenských spojení a tradic. Paul dále rozebírá změny řeči spojené s přechodem od lovcství a sběratelství k zemědělství. Rozdíl mezi těmito formacemi zdůrazňuje v Závěru na rozboru líčení Enkidua a Gilgameše v Eposu o Gilgamešovi.

Paulova kniha reaguje na závažný reálný problém: problém vztahu mezi výsledkem našeho poznání, jeho objektivní platností na jedné straně a skutečností, že nástrojem našeho poznání je řeč, pojmy a kategorie, jejichž obsah i způsob používání jsou poznamenány dobou jejich vzniku na jedné straně a dobou, v níž žijeme, na straně druhé. Tento problém však lze sotva vyřešit tím, že šmahem odmítneme veškeré cizí pokusy o poznání a přitom ani nenaznačíme, proč právě naše poznání — vždyť přece Paul používá také společensky podmíněný pojmový aparát — má nádhru na úspěch. V tom je vědecká nedůslednost Paulovy knihy. Stejná nedůslednost se projevuje v tom, že Paul nedefinuje ani základní pojmy, kterých používá, jako je např. „práce“ nebo „feudalismus“, a to i za situace, kdy kritizuje jejich používání u jiných vědců nebo je zjevně používá jinak než je obvyklé. Nejmarkantnější jsou důsledky tohoto postupu u pojmu „člověk“. Paul rozhodně odmítá uznat jakoukoli „antropologickou konstantu“ jako je třeba práce nebo řeč. Ale jak potom zdůvodní, že tvor, o kterém mluví, je stále týž a jak může požadovat, aby byl dostatečně přesně určen moment, kdy jej už nemůžeme pokládat za zvíře? Na základě čeho?

Paulova pojmová nepřesnost a jeho „posedlost“ pojmem „obecná ekvivalentní forma“, který sice převzal od Marxe, ale se kterým zachází zcela libovolně, má i ideologické následky, které plynou především z jeho názorů vyjádřených ve druhé kapitole. Zbývá jenom otázka, zda to byla Paulova ideologie, která mu zabránila vidět nedůslednosti vlastní metodologie, nebo zmatená metodologie, která jej vedla k neudržitelným ideologickým pozicím.